



Την πρώτη φορά έφτασα στην Αλεξάνδρεια με το λεωφορείο από το Κάιρο. Έχοντας αγοράσει το εισιτήριό μου προς μια χούφτα αιγυπτιακές λίρες, περίμενα να ταξιδέψω μ' ένα από εκείνα τα γέρικα οχήματα όπου οι επιβάτες συνωθούνται με τις κατσίκες και τα πουλερικά τους, όπως λίγο-πολύ παντού στην Ανατολή, και ξαφνιάστηκα όταν βρέθηκα σε ένα πούλμαν εξοπλισμένο με όλες τις σύγχρονες ανέσεις, μεταξύ των οποίων και μια οθόνη όπου καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής προβάλλονταν βιντεοκλίπ τραγουδιστών της ποπ, καθώς και ένα επεισόδιο κάποιου μάλλον άνοστου αμερικάνικου σίριαλ, εμπλουτισμένου ωστόσο με τράβελινγκς στα ντεκολτέ των ηθοποιών, πράγμα που εντυπωσίαζε τόσο τους συνταξιδιώτες μου ώστε δεν αντιλήφθηκαν ότι οι πιασμένες σαν δεμάτια κόττες, που είχαν στριμώξει με κλωτσιές κάτω από τα καθίσματά τους, άρχισαν πολύ γρήγορα να σέρνουν τα πεδικλωμένα πόδια τους στον κεντρικό διάδρομο – διότι, παρά τον κλιματισμό και το κύκλωμα του βίντεο, αρκετοί επι-

βάτες ταξίδευαν μαζί με τα ζωντανά τους. Οφείλω μάλιστα να ομολογήσω ότι το θέαμα αυτών των πουλερικών με καθυσάχασε ως προς τη διαιώνιση ορισμένων πρακτικών, διότι δεν παίρνει κανείς το δρόμο για την Αλεξάνδρεια αν δεν τον ενδιαφέρει έστω και λίγο το τι υπήρξε, τι χάθηκε και τι παρ' όλα αυτά παραμένει.

Τις δύο πρώτες ώρες του ταξιδιού υποχρέωνα τον εαυτό μου να αποστρέφει το βλέμμα του από την οθόνη για να παρατηρώ το τοπίο μέσα από τα χρωματιστά τζάμια. Είδα την έρημο να απωθείται από τα νερά του Νείλου και γυμνά παιδιά να κολυμπούν μέσα σε αρδευτικά κανάλια. Πιο πέρα, καθώς διασχίζαμε μια αχανή βαλτώδη έκταση προτού επανέλθουμε στη μονοτονία της άμμου, το λεωφορείο διασταυρώθηκε μ' ένα γάιδαρο που προχωρούσε κάτω από τις χουρμαδιές κουβαλώντας στη ράχη του έναν άντρα και τη γυναίκα του μ' ένα παιδί στην αγκαλιά της. Συλλογιζόμουν τη φυγή του Ιωσήφ με την οικογένειά του όταν ο Άγγελος του Κυρίου τον πρόσταξε να εγκαταλείψει την Ιουδαία και να καταφύγει στην Αίγυπτο έως ότου αποθάνει ο Ηρώδης, όταν το λεωφορείο έκανε μια απότομη παρέκκλιση κι ύστερα ακινητοποιήθηκε εγκαρσίως στην εθνική οδό. Ο οδηγός βλαστήμησε κι έφτυσε καταγής, τα πουλερικά τινάχτηκαν μισοκοιμισμένα στο μπροστινό μέρος του οχήματος, αλλά οι επιβάτες δεν σήκωσαν μάτι από την οθόνη: μια νεαρή ξανθομαλλούσα είχε μόλις κάνει τη φευγαλέα εμφάνισή της ντυμένη μόνο με το μαύρο σουτιέν της. Σηκώθηκα για να μάθω τι συνέβη και ο οδηγός μου εξήγησε ότι κάποιοι βεδουίνοι

με το φορτηγάκι τους που έτρεχε με ιλιγγιώδη ταχύτητα είχαν διασχίσει κάθετα τον αυτοκινητόδρομο κάτω από τα μάτια του. Είχαμε όλοι κινδυνέψει ν' αφήσουμε εκεί τα κόκκαλά μας.

— Ευτυχώς ο Θεός είναι μεγάλος! μου πέταξε βάζοντας μπρος.

— Πόση ώρα θέλουμε ακόμη για την Αλεξάνδρεια;

— *Ινσαλλάχ!* Μία ώρα, ίσως και δύο...

Η υπόλοιπη διαδρομή ήταν μάλλον μονότονη και επωφελήθηκα για να διαβάσω το βιβλίο του Γερμανού ιστορικού Γιόχαν Γκούσταφ Ντρούζεν για τον Αλέξανδρο. Αλλά κι η ίδια η ζωή του Ντρούζεν με τους ενθουσιασμούς και τις απογοητεύσεις της παρουσιάζει ενδιαφέρον. Το πεπρωμένο του το χτίζει κανείς κατακτώντας νίκες, προχωρώντας μέσα από παγίδες και διανύοντας φάσεις αμφιβολίας και παραίτησης ώσπου να ανάψει πάλι η φλόγα και να 'ρθει η ανάσταση. Ο Ντρούζεν είχε κι αυτός γνωρίσει τα πάνω και τα κάτω. Γεννημένος το 1808, γιος του πάστορα της φρουράς του Τρέπτοφ στην Πομερανία και οικοδιδάσκαλος στα είκοσί του χρόνια του Φέλιξ Μέντελσον, βρήκε στο συγχρωτισμό με τους Έλληνες και Λατίνους κλασικούς τη δύναμη να συμφιλιωθεί με την κληρονομιά της ευλάβειας και της πειθαρχίας που κουβαλούσε μέσα του. Το φλογερό του πάθος για την αρχαιότητα σφυρηλατήθηκε από τις συχνές γονυκλισίες των Γερμανών ποιητών της εποχής μπροστά στα αγάλματα της ελληνικής μυθολογίας, κι αυτό την ώρα που η σκιά ενός νέου κατακτητή, ο οποίος αναδύθηκε από τα ερείπια της

Βαστίλλης, εξακολουθούσε να απλώνεται πάνω από την ευρωπαϊκή ενδοχώρα μολονότι οι εχθροί του πίστευαν ότι είχαν απαλλαγεί δια παντός, στέλνοντάς τον ν' αργοπεθάνει στην Αγία Ελένη. Ο Ντρώζεν αγαπούσε την κινητικότητα της ιστορίας και είχε υιοθετήσει το ακόλουθο απόφθεγμα: *Pectus fecit historicum*, τον ιστορικό τον κάνει η καρδιά, άποψη που θα την υποστήριζε και ο Μαμπιγιόν¹: με την Αλεξάνδρεια πάντως καταπιάστηκε τόσο με το νου όσο και με την καρδιά του.

«Ο Αλέξανδρος κατηφόρισε ώς τη Ραχώτιδα, μια παλαιά στρατιωτική θέση στα σύνορα με τη Λιβύη. Ο οικισμός αυτός χτίστηκε πάνω σε μια λωρίδα γης μήκους οκτώ μιλίων που χωρίζει τη λίμνη Μαρεώτιδα από τη θάλασσα, σε απόσταση επτά σταδίων από τη νησίδα της Φάρου – το νησί με τις φώκιες σύμφωνα με την ομηρική παράδοση». Σ' αυτό το σημείο είχα φτάσει όταν το λεωφορείο χώθηκε κορνάροντας πανηγυρικά στο συνωστισμό των περικών της Αλεξάνδρειας. Είκοσι λεπτά αργότερα έφτανε στο τέρμα του και με άδειαζε μαζί με τους συναξιδιώτες μου στην πλατεία Σαάντ Ζαγλούλ, στο σημείο όπου η πόλη μοιάζει ν' ανοίγεται στη θάλασσα. Στα αριστερά μου το Οτέλ Σέσιλ, που αναγνώρισα αμέσως κατεβαίνοντας από

1. Ο συγγραφέας αναφέρεται στον βενεδικτίνο μοναχό Ζαν Μαμπιγιόν (1632-1707), συντάκτη μεταξύ άλλων της πραγματείας, *De re diplomatica*, έργο που θεμελίωσε την επιστήμη της διπλωματικής. Βλέπε σχετική σημείωση στο δεύτερο κεφάλαιο.

το λεωφορείο, τη στιγμή που παραλίγο να με πατήσει ένα τραμ, ενώ ανάμεσα από τη θάλασσα και το δρόμο απλώνεται ένας δημόσιος κήπος με τους πάγκους του να σκιάζονται από μια σύνθεση γλυπτών που περίπου ορθώνονται το ένα πάνω στο άλλο. Πρώτος ο ανδριάντας του Σαάντ Ζαγλούλ αναπαριστά τον άνθρωπο που στην αυγή του αιώνα μας ενσάρκωσε τον αιγυπτιακό εθνικισμό ενώ, πιο χαμηλά, στέκονται δυο αγάλματα της θεάς Ίσιδος από επιχρυσωμένο χαλκό. Οι δυο Ίσιδες ήταν περιτριγυρισμένες από ένα τσούρμο γυναικών που τους χάιδευαν ευλαβικά το φύλλο και τα στήθη κάνοντάς τα ν' ακτινοβολούν με μια λάμψη σχεδόν υπερφυσική, σαν τα πόδια της Παρθένου στις εκκλησίες της Νότιας Αμερικής που γυαλίζονται από τους ασπασμούς της λαϊκής θεοσέβειας*.

Μου είχαν κρατήσει δωμάτιο σ' ένα ξενοδοχείο πολύ απομακρυσμένο από το κέντρο της πόλης, στο Μοντάζα. Αποφάσισα να πάρω ένα ταξί και να πάω αμέσως κατάκει για να ξεφορτωθώ το σάκο μου. Ένας φαρδύς δρόμος με μια κίνηση που με τίποτα δεν συγκρινόταν με τον περιφερειακό του Παρισιού σε μέρα απεργίας των μέσων συγκοινωνίας οδηγεί στο Μοντάζα ακολουθώντας την ακτή. Ο οδηγός άκουγε κάποια ορχήστρα του Καΐρου στο

* Ερμήνευσα αμέσως αυτό το αμάλγαμα Ζαγλούλ-Ίσιδος ως ένα πρώτο δείγμα του περίφημου αλεξανδρινού συγκρητισμού. Χρειάστηκε ωστόσο να κυλήσει λίγο ο χρόνος για να καταλάβω ότι, με τον διακριτικό τους τρόπο, συνέβαλαν και οι άνθρωποι στη διατήρηση αυτής της αίγλης.

ραδιόφωνο και σιγανοτραγουδούσε όλα τα ρυθμικά μέρη. Σε κάθε μποτιλιάρισμα η μηχανή του άναβε, αλλά εκείνος συνέχιζε να μου ανακοινώνει με ήρεμη φωνή τα ονόματα των συνοικιών που διασχίζαμε –Καμπ Σεζάρ, Σίντι Γκάμπερ, Κλεοπάτρα, Στάνλεϋ Μπέη, Σάμπα Πάσα–λες και το τοπίο εξακολουθούσε να παρελαύνει γοργά μπροστά στα μάτια μας, κι ας σέρνονταν μες στην αργή ροή της κίνησης τα αυτοκίνητα, με τους προφυλακτήρες κολλημένους τον ένα πάνω στον επόμενο. Ολόκληρη η πόλη έμοιαζε μ' ένα τεράστιο γιαπί.

Και δεν ήταν μονάχα οι δρόμοι πηγμένοι στην κίνηση. Οι παραλίες και γενικά όλη η ακτή κατακλύζονταν από τεράστια πλήθη. Δεν θα μου 'παιρνε πολύ καιρό να μάθω ότι το καλοκαίρι, από την ανατολή του ηλίου ως μετά τα μεσάνυχτα, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, ακούραστοι, περνούν τις μέρες τους δίπλα στη θάλασσα παίζοντας ή ρεμβάζοντας μες στα κύματα. Κάποιες γυναίκες έμπαιναν στο νερό με τα ρούχα κι άλλες με το φερετζέ. Οι πτυχές των φορεμάτων ζωγράφιζαν λεκέδες λευκούς, πορφυρούς κίτρινους και πορτοκαλιούς στον ανακατωμένο αφρό. Με παρέσυρε ο Φόρστερ; Κι όμως μου ήταν αδύνατο να μη σκεφτώ τους προσκυνητές στο Μπεναρές ή στις όχθες του Γάγγη γιατί δεν είχα δει ποτέ μου θάλασσα τόσο βρόμικη, γεμάτη σκουπίδια και πλαστικές σακούλες. Άφησα τις αποσκευές μου στη ρεσεψιόν κι έσπευσα να κάνω την αντίστροφη διαδρομή για να βρεθώ και πάλι στο σημείο απ' όπου ξεκίνησα, στην πλατεία Σαάντ Ζαγλούλ, και να περπατήσω την Κορνίς, την παραλιακή οδό, προς

την κατεύθυνση του φρουρίου του Κάιντ-Μπέη. Καθισμένοι έξω στα καφενεία, οι άνδρες ρουφούσαν το ναργιλέ τους. Η Κορνίς ακολουθεί τη μακριά καμπύλη του Δυτικού Λιμανιού. Το κοίλωμα τούτο της ακτής, σωστό για-ταγάκι, έχει μια ομορφιά τόσο απόλυτη, που κρύβει την κατάρρευση των προσόψεων, μα η αύρα της θάλασσας δεν κατορθώνει πάντα να διώξει τις αναθυμιάσεις του κάτουρου, της βενζίνης, των περιττωμάτων και τη σαπίλα του φαριού. Απέναντι από το γαλλικό προξενείο ένας λιπόσαρκος τύπος κατουρούσε με το πουλί του να τρίβεται πάνω στο πέτρινο πεζούλι.

Στο Κάιντ-Μπέη, κάτω από τους τοίχους του οχυρού που έχτισε στη θέση του Φάρου ένας Μαμελούκος σουλτάνος στα 1480, οι οποίοι τώρα πια έχουν πάρει μια απόχρωση οστέινη, οι ψαράδες στέκονταν ορθοί πάνω στους στρωμένους με πράσινο φύκι βράχους, τα παιδιά τσαλαβουτούσαν στις λιμνούλες που σχηματίζονταν ανάμεσα στις πέτρες κι οι γυναίκες βολεύονταν ξαπλωμένες στο πλευρό και τυλιγμένες στις δίπλες των πέπλων τους. Κάποια ανάμεσά τους θήλαζε ένα μωρό λευκό όσο και το ζωσμένο από χοντρές γαλάζιες φλέβες στήθος της. Ένας άνδρας σε πολύ προχωρημένη ηλικία, με το θώρακα σχεδόν γυμνό κάτω από ένα σχισμένο πουκάμισο, έφηνε σαρδέλες σε μια φωτιά που 'χε ανάψει πάνω στην άμμο, τις οποίες στη συνέχεια καθάριζε και έτρωγε καθώς μία-μία τις έβγαζε από τη θράκα. Ένα ερωτευμένο ζευγάρι μπροστά μου φιλιόταν μες στ' αλάτια των βράχων. Εκείνη φορούσε φερετζέ κι εκείνος ένα αμερικάνικο κασκέτο του

μπείζμπολ. Κάμποσα άλογα περίμεναν πελατεία με τις σέλες τους από κόκκινο βελούδο και χοντρά καρφιά. Ήταν τόσο αδύνατα που το δέρμα τους κυμάτιζε κι αυτό ανάμεσα στις δαντέλες της ακτής ενόσω έγλειφαν τις πλάκες της προκουαίας. Είχα φέρει μαζί μου το βιβλίο του Φόρστερ για την Αλεξάνδρεια*² και πήρα θέση ανάγνωσης, βολεμένος στον περίβολο του φρουρίου, με την πλάτη στις επάλξεις. Αφού πρώτα επικαλεστεί τη γεωγραφία για να καταλήξει στο απόφθεγμα ότι οι Αλεξανδρινοί δεν υπήρξαν ποτέ αληθινοί Αιγύπτιοι, ο Φόρστερ αρχίζει παραθέτοντας στίχους από τον Όμηρο:

*Ένα νησί εκεί πέρα βρίσκεται, Φάρο τὸ λένε, μέσα
στην πολυκυματούσα θάλασσα, στην Αίγυπτο άπαντίκρυ,
τόσο μακριά, ὅσο δρόμο θά 'κοβε σὲ μιάν ἡμέρα μέσα
ένα καράβι, πρίμος ἄνεμος ξοπίσω του ἄν φυσοῦσέ³.*

Από κτίσεως της πόλης το νησί Φάρος συνδεόταν με τη στεριά με μια μακριά προβλήτα που ονομάστηκε Επταστάδιον (είχε δηλαδή μήκος επτά στάδια που αντιστοι-

* Κατά τη σύντομη σταδιοδρομία μου ως εκδότη είχα αγοράσει τα δικαιώματα του βιβλίου αυτού που έμελλε να γίνει ο πιο πιστός μου σύντροφος στις κατά καιρούς διαμονές μου στην Αλεξάνδρεια.

2. Πρόκειται για το αξεπέραστο έργο του E.M. Forster, *Alexandria. A History and a Guide*, 1922, 1938 και 1961.

3. *Οδύσεια*, Δ, 354-357. Μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι.Θ. Κακριδή.

χούν σε 192 μέτρα), η οποία σήμερα σχηματίζει το ακρωτήρι του Ρας-ελ-Τιν. Η Αλεξάνδρεια των Πτολεμαίων έγινε πολύ σύντομα μια πόλη πλούσια, η οποία σύμφωνα με τα λεγόμενα του ποιητή Ηρώνδα* σ' έναν από τους πρώτους μίμους του, τρεις αιώνες πριν από τη γέννηση του Χριστού, προσέφερε «πλούτη, άθληση, εξουσία, γαλανό ουρανό, δόξα, θεάματα, φιλοσόφους, καθαρό χρυσό, όμορφα αγόρια, ναό των αδελφών θεού και θεάς, (...), μουσείο, κρασί, όλα τα ωραία πράγματα που μπορεί να ποθήσει κανείς και γυναίκες, αμέτρητες γυναίκες»... Αναρωτιόμουν τι είχα έρθει να βρω εγώ στην Αλεξάνδρεια –ποια νοσταλγία με είχε οδηγήσει, ποια σοφία, ποιο πλεόνασμα ζωής;— όταν ένας τυφλός με μεγάλα και γουρλωτά άσπρα μάτια και το χέρι απλωμένο προς τους διαβάτες, με τους οποίους διασταυρωνόταν δίχως να τους βλέπει, πέρασε από μπροστά μου με βήμα πολύ αργό, τυλιγμένος σε μια φωροφαγωμένη κελεμπία, ψάλλοντας με φωνή επιβλητική και αγγίζοντάς με με την άκρη του μπαστουνιού του. Ένωσα πως η πολιτεία τούτη που δεν γνώριζα κι όπου μόλις είχα καταφθάσει ήταν χτισμένη από λέπρα και ξεγνοιασιά, από φτώχεια και χαρά της ζωής, από λήθη όσο και από αναμνήσεις. Αυτό ήταν το μυστήριο που διέκρινα μες στο ηλιοβασίλεμα που σκόρπιζε ολόγυρα τις πυρωμένες ανταύγειές του.

Καθώς επέστρεφα προς το Σέσιλ, οι φανοστάτες της

* Έζησε την εποχή του Πτολεμαίου Β' και είναι κυρίως γνωστός για τους *Μιμιάμβους* του.

παραλίας, στρόγγυλοι και χλωμοί σαν φεγγάρια που σιγά-σιγά ανεβαίνουν στο στερέωμα, άναψαν την ίδια στιγμή που ο ήλιος χανόταν στον ορίζοντα. Στον όρμο του λιμανιού, μετά την κατεβασιά των ναυπηγείων, κάποια παιδιά λούζονταν στο γιαλό μαζί με ένα άλογο με σκούρο γυαλιστερό τρίχωμα. Ένα τσούρμο από αλητάκια με κεφάλια κουρεμένα γουλί. Κολυμπούσαν γύρω από το ζώο, που ένας τους κρατούσε απ' το καπίστρι ανάμεσα απ' τις φαρόβαρκες, γελώντας και μαλώνοντας αδιάκοπα μεταξύ τους. Ξάφνου το πρωτοπαλλήκαρο της ξυπόλυτης παρέας ανέβηκε δίχως ιδιαίτερη προσπάθεια στα καπούλια του αλόγου. Προχώρησε για ώρα έτσι μες στα σκοτεινά νερά σαν θαλάσσιος κένταυρος, σέρνοντας πίσω του τη βουερή ακολουθία του. Αυτή η σκηνή από ανάγλυφο που ξετυλιγόταν στις συγκλονιστικές πτυχές του δειλινού γκρέμιζε τα τείχη ανάμεσα στην πραγματικότητα και τις χαμένες εποχές της πόλης.

Άφησα την παραλία και μπήκα σ' έναν παλιό μαχαλά γεμάτο εμπορικά και εργαστήρια. Κοσμηματοπώλες, τυπογράφοι, υφασματέμποροι, επιπλοποιοί. Η νύχτα είχε πέσει μα η γειτονιά έσφυζε ακόμη από ζωή. Ανάμεσα στα σπίτια κυκλοφορούσε ένας χλιαρός αέρας κουβαλώντας καπνούς, φωνές, τραγούδια και πάθη. Τα ραδιόφωνα στους πάγκους ούρλιαζαν. Δυο αντίθετα ρεύματα περαστικών διασταυρώνονταν, σπρώχνονταν, χειρονομούσαν, τσακώνονταν ή αγκαλιάζονταν. Μάταια αναζητούσα μες στο πλήθος φυσιογνωμία ευρωπαϊκή. Μυριάδες βήματα ζύμωναν τα σωθικά της πόλης. Γυναίκες με πρόσωπα τελείως

καλυμμένα, που παζάρευαν καθώς περνούσαν την τιμή ενός ρεταλιού, κορίτσια με κοντές φούστες που ακολουθούνταν από σμήνη αγοριών, άνδρες με μέτωπα ιδρωμένα, που οιπραματευτάδες τραβούσαν από το σακάκι για να προσελκύσουν την προσοχή τους. Στο βάθος ενός συνεργείου αυτοκινήτων, οι μηχανικοί με πρόσωπα μαύρα από το γράσο κοιμόντουσαν ξαπλωμένοι πάνω σε σαμπρέλες. Πιο κάτω, σ' ένα τυπογραφείο, οι εργάτες δούλευαν στους παλιούς τσίγκους πλάι σ' ένα σύγχρονο μηχάνημα φωτοστοιχειοθεσίας. Περνούσα μέσα από σκοτεινά σοκάκια όπου οι άνδρες κάπνιζαν το ναργιλέ τους απολαμβάνοντας την ηρεμία της βραδιάς, παραταγμένοι με τις καρέκλες τους κατά μήκος των τοίχων. Ξαναβγαίνοντας στην πλατεία Σαάντ Ζαγλούλ πήρα την οδό Νάμπι Ντανιάλ. Την πρώτη μου επίσκεψη την έκανα σε μια ηλικιωμένη κυρία με σπάνια ενεργητικότητα και γαλλικά πολύ φροντισμένα, η οποία ήταν η φυχή ενός απλού και φιλόξενου εστιατορίου που λεγόταν «L'Elite», κι έμοιαζε με μεγάλη φαρόβαρκα που είχε εξοκείλει στη διασταύρωση δυο δρόμων. Η φρεσκοβαμμένη του πρόσοψη έφερε τα χρώματα της ελληνικής σημαίας. Στο εσωτερικό υπήρχε μια λιθογραφία με την υπογραφή του Ματίς, που είχε στείλει ο γιος του, γκαλερίστας στη rue de Seine στο Παρίσι, και τρία-τέσσερα πορτρέτα, εκ των οποίων ένα του Κωνσταντίνου Καβάφη, ένα σχέδιο με κάρβουνο. Άλλωστε κάθε πελάτη που δρασκέλιζε το κατώφλι του *Ελίτ* τον υποδεχόταν το χειρόγραφο ενός από τα διασημότερα ποιήματά του, «'Απολείπειν ό θεός 'Αντώνιον».